

פרשת חוקת

דינא דמלכותא דינא

"וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי" (במדבר כא, א) ולמדו חז"ל (גיטין לח, א) ממקרא זה דעובד כוכבים קונה את הישראל.

קנין מי שלא שילם מכס

והנה איתא ביבמות (מו, א) א"ל רב פפא לרבא חזי מר הני דבי פפא בר אבא דיהבי זוזי לאינשי לכרגייהו ומשעבדי בהו, כי נפקי צריכי גיטא דחירותא או לא, א"ל איכו שכיבי לא אמרי לכו הא מילתא, הכי א"ר ששת מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח, ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא משתעבד למאן דיהיב כרגא, עכ"ל.

ופרש"י דמיירי בגויים, וכשאין נותנין כסף גולגלותם למלך תופסין אותן גבאי המלך, והני דבי רב פפא עשירים היו ופורעין המס לגבאי המלך וקונין אותם לעבדים מהם, וקא מיבעיא ליה אי הוה קנין דלכי נפקי מיניה ליבעי גיטא דחירותא ופשט ליה דצריכין.

אף ישראלים

וכתב הרשב"א וז"ל דאי לאו דמסתפינא הוי אמינא דישראלים נינהו, והיינו דקאמר דמשתעבדי בהו עבידתא יתירתא, וכתוב לא תעבוד בו עבודת עבד. ומיהו אינשי דלא מעלו הו, ובעא מיניה אי בעי גיטא דחירותא כיון דגבאי המלך מוכרין לו, ופשט ליה דמוהרקינהו דהני בטפסאי דמלכא מנח, **דעל דעת כן הן באים לדור בארצו, וכאלו לקחם במלחמה שיש לו בהן קנין גוף דכתיב וישב ממנו שבי**, וזה שמכרן לו גופן קנוי לו כעבדים עבריים שנמכרו לו ע"י גבאי המלך, וכי נפקי גיטא דחירותא הוא דצריכין, עכ"ל. ובדבר אברהם (א, א) כתב דלדבריו נמצא דהמקור להא דדינא דמלכותא דינא הוא מקרא דוישב ממנו שבי.

דאורייתא או דרבנן

והנה דנו הפוסקים אם דינא דמלכותא הוי דין תורה, שלדעת הבית שמואל (אבהע"ז כח, ג) אין דינא דמלכותא דינא מן התורה אלא תקנת חכמים. וכתב דהא דכתב בשו"ע שם דהמקדש בגזול אחר יאוש קנה, הוא תימיה דהא כתב ברמ"א (חו"מ, שנו) דכיון דדינא דמלכותא דינא הרי הוא חייב להשיב החפץ הגזול אף אחר יאוש ושינוי רשות. וז"ל הב"ש ובוזה"ז מחמת דינא דמלכותא צריכה להחזיר, **מ"מ מדאורייתא קנתה החפץ**, ודמי החפץ צריך הנגזל ליתן לה והוי קידושין דאורייתא, עכ"ל.

אכן כבר תמה עליו באבנ"מ דהא דאמרו דינא דמלכותא דינא לאו מדבריהם הוא, אלא מן התורה דינא הוא, ודווקא בתקנת חכמים הוא דכתבו חלק מהפוסקים דלא מהני לדאורייתא, אך דינא דמלכותא דינא מן התורה הוי דינא, וצ"ע.

וכן בחת"ס (יו"ד, שיד) תמה על דברי הב"ש, וכתב בפשיטות דדינא דמלכותא דינא הוי מן התורה. וכן העלה בדבר אברהם (א, א סוף ענף ב).

ובשו"ת יחזה דעת (ה, סד) כתב להוכיח כן מהא דהרשב"א (נדרים כח, א) הביא בשם ר' אליעזר ממיץ מבעלי התוס', דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא במלכי ישראל, תדע דהא בסנהדרין (כ, ב) איכא מאן דאמר דכל האמור בפרשת מלך, מלך אסור בו, ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם. ואמאי, תיפוק ליה משום דינא דמלכותא דינא, אלא ודאי דלא נאמר כלל זה אלא במלכי אומות העולם ולא במלכי ישראל. ואם איתא מאי קשיא ליה, נימא דאכתי לא תקנו דין זה, אלא ודאי דסבירא ליה דהוא מן התורה, עכ"ד.

בני המדינה מקבלים עליהם חוקי המלך

כתב הרשב"ם (בבא בתרא נד, ב) וז"ל והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא, כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו, והלכך דין גמור הוא, ואין למחזיק בממון חבירו ע"פ חוק המלך הנהוג בעיר משום גזל, עכ"ל. ולדבריו יתכן דאין נ"מ בין מלך גוי למלך ישראל.

וכע"ז כתב הרמב"ם (גזלה ואבידה ה, יח) וז"ל במה דברים אמורים במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות, שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ, **וסמכה דעתן שהוא אדוניהם והם לו עבדים**, אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע, וכמו חבורת ליסטים המזויינין שאין דיניהן דין, וכן מלך זה וכל עבדיו כגזלן לכל דבר, עכ"ל.

רשות נתונה להם

ויש שהביאו (ראה באנציקלופדיה תלמודית) בשם הגאונים, שכאשר השליט הקדוש ברוך הוא את המלכויות בעולמו, השליטן על ממון בני אדם לשלוט בו כרצונם, ואפילו בישראל, ככתוב ועל גויתנו משלים ובבהמתנו כרצונם.

מלך ישראל בארץ ישראל

אולם הר"ן (נדרים כח, א) הביא בשם התוס' דדווקא במלכי עובדי כוכבים אמרו דינא דמלכותא דינא, מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה.

ובדבר אברהם (א, א בהערה) הקשה על כך, דהא אף במלכי ישראל איכא למימר דדיניהם דין לענין מסים, משום פרשת המלך, לדעת רבי יוסי ושמואל דסבירא להו (סנהדרין כ, ב) דכל האמור בפרשת מלך מותר בו, וקיי"ל דהלכה כרבי יוסי לגבי רבי יהודה, והלכה כשמואל בדיני לגבי רב, ומסים נאמרו בפרשה זו.

וכתב לבאר דחולק אהא דכתב הרמב"ם (מלכים, ד) דישנה רשות למלך להטיל מס, שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים, ולהלן הוא אומר והיו לך למס ועבדוך וגו', הילכך סבירא ליה דאין המלך מותר אלא במס מעשר האמור בפרשה.

אך תמה עליו בשו"ת יחווה דעת (שם) דלא הזכיר מדברי הנמו"י דס"ל כמאן דאמר כל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו. וז"ל (שם) ומלכי ישראל אין דנין דין אלא על פי התורה, דקיי"ל (סנהדרין כ, ב) כל הכתוב בפרשת המלך בספר שמואל מלך אסור בו, ולא אמרה תורה אלא ליראם ולבהלם שלא ישאלו להם מלך. וכפי הנראה הנמו"י יוסף גרס כרבינו חננאל (סנהדרין כ, ב) **רבי יוחנן** אמר כל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו וכו', ולא כפי המופיע לפנינו רב.

אולם דעת הרמב"ם (גזלה ואבידה ה, יא) דאף במלכי ישראל אמרינן דינא דמלכותא דינא, וז"ל אבל מכס שפסקו המלך ואמר שילקח שלישי או רביעי או דבר קצוב, והעמיד מוכס ישראל לגבות חלק זה למלך, ונדוע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך אינו בחזקת גזלן לפי שדין המלך דין הוא. ולא עוד אלא שהוא עובר המבריה ממכס זה מפני שהוא גוזל מנת המלך, **בין שהיה המלך גוי בין שהיה מלך ישראל**, עכ"ל.

ובכס"מ כתב דמקור הרמב"ם לכך הוא דאל"כ כי אקשי ב' הגוזל בתרא להבריה מהמכס מי שרי, והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא, הו"ל לשנויי כאן במלך ישראל כאן במלך עכו"ם. והיינו דבגמ' (ב"ק קיג, א) מקשינן אההיא (נדרים כח, א) דנודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא של תרומה, שהיא של בית מלך, אע"פ שאינה של תרומה, אע"פ שאינה של מלך, והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא, ומשני א"ר חנינא בר כהנא אמר שמואל במוכס שאין לו קצבה, דבי ר' ינאי אמרי במוכס העומד מאליו. ומדוע לא משני כאן במלכי ישראל כאן במלכי אומות העולם, ובהכרח דאף במלכי ישראל אמרינן דינא דמלכותא דינא.

וכן מבואר ברמב"ם בהלכות מלכים (ד, א) וז"ל רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות, וקוצב לו מכס ואסור להבריה מן המכס, שיש לו לגזור שכל מי שיגנוב המכס ילקח ממונו או יהרג שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים, ולהלן הוא אומר יהיו לך למס ועבדוך, מכאן שנותן מס וקוצב מכס ודיניו בכל אלו הדברים וכיוצא בהן דין, שכל האמור בפרשת מלך מלך זוכה בו, עכ"ל. וכן העתיקו בשו"ע (חו"מ שסט, ב - ו).

ובכס"מ הביא דברי הגמ' בסנהדרין (כ, ב) דנחלקו האמוראים האם כל האמור בפרשת המלך, מלך מותר בו, והכי איתא התם אמר רב יהודה אמר שמואל כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו, רב אמר לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם. ופירש"י בפרשת מלך בספר שמואל בניכם ובנותיכם יקח, וכיוצא בהם. רב אמר לא נאמרה פרשה דשמואל אלא לאיים עליהם שתהא אימת מלכם עליהם, אבל אינו מותר לעשות. ופסק הרמב"ם דכל האמור בפרשת מלך זוכה בו, משום דהלכה כשמואל בדיני, וכן בפלוגתא דתנאי ר' יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי.

ולאור זאת כתב בקרית ספר (גולה ואבידה, ה) כי מקור דינא דמלכותא דינא הוא מקראי דמשפט המלוכה, כדיליף בהלכות מלכים, ואפילו מלך גוי. ולדבריו א"צ ללמוד מההיא דב"ק דדינא דמלכותא דינא שייכא אף במלך ישראל, דאדרבה משפט המלך נאמר בישראל, אלא דהתחדשה הלכה זו אף במלך גוי.

דינא דמלכותא ולא דינא דמלכא

וכן דעת הרמב"ן (ב"ב נה, א) וז"ל אלא שנראין הדברים דכי אמרינן דינא דמלכותא דינא כגון הדינין הידועין למלך בכל מלכותו שהוא וכל המלכים אשר היו לפניו הנהיגו הדברים והם כתובים בדברי הימים ובחוקי המלכים, אבל מה שהמלך עושה לפי שעה או חוק חדש שהוא עושה לקנוס העם במה שלא נהגו בימי האבות, חמסנותא דמלכא הוא ואין אנו דנין באותו הדין.

והר"ר יהוסף הלוי ז"ל הורה שאם גזל המלך לאחד מבני עמו ממונו שבא עליו בעלילה, דחמסנותא דמלכותא מיקרי, אבל במאי דעבד בכל ארעיה הורמנותא דמלכא הוא ודינא הוא, והוראה נכונה היא אלא שיש להוסיף עליה מה שכתבתי. ודייקנא לה מדאמרינן דינא דמלכותא דינא ולא אמרינן דינא דמלכא דינא, אלמא דינא דידיע לכולהו מלכי קאמרינן ולא מה שהמלכים עושים מעצמם באונס. ואף במלכי ישראל הקדושים דיני המלך ידועים כמו שכתוב בקבלה על ידי שמואל הנביא, ואמרו רבותינו (סנהדרין כ, ב) כל האמור בפרשת המלך מלך מותר בו, עכ"ל.

תשלומי מסים וארנונה בא"י

ויש לעורר לאור האמור דאין לסמוך להלכה על מש"כ הר"ן שלא לשלם מסים בא"י, שהרי לא קי"ל כוותיה. ומלבד זאת היכא דהדבר ישנו משום שקר יש לדון בזה משום מדבר שקר תרחק. ובוודאי דאין היתר לקחת ממון שלא כדין. אלא דאכתי יש לדון דשמא דווקא במלך ממש אמרינן דינא דמלכותא דינא, ולא במושל שנבחר ע"י העם.

ממשל דמוקרטי

ולכאורה נדון זה תלוי בשורשו בגדר דינא דמלכותא דינא, דאי נימא דמקור הלכה זו הוא מקרא דמשפט המלך, אם כן פשוט דסברא זו אינה שייכת כלל גבי מושל שנבחר ע"י העם, דהא ברור הדבר דלית ליה דיני מלך וטכסיסי מלכות. ובפרט לפמש"כ הרמב"ן דלא אמרו כן אלא בדברים שיש בהם הורמנא דמלכות, דחזינן דבעינן דיני מלך.

וכן לפמש"כ הר"ן דבעינן שבידו לגרש כחפצו מהמדינה משום שהארץ שלו, לפי"ז במדינות דמוקרטיות כארה"ב וכדומה, דאין בידו לגרש כל איש כחפצו ל"ש לומר בזה דינא דמלכותא. כמו כן לפמש"כ הגאונים דהקב"ה נתן כח למלכים שבעולמו, נמי לא שייכא היכא דליכא מלכות ממש.

אך לפמש"כ הרשב"ם דיסוד הלכה זו משום דכולם קיבלו עליהם לנהוג כחוקי המדינה, ועל דעת כן באו לגור במדינה, א"כ לכאורה סברא זו שייכת אף במדינה דמוקרטית. וכן לפמש"כ הדבר אברהם כפי שיבואר להלן יש לומר כן אף במדינה דמוקרטית.

ואכן בשו"ת יחווה דעת (ה, סד) הוכיח כי אף במדינה דמוקרטית אמרינן דדינא דמלכותא דינא, דהנה בגמ' (ב"ק קיג, א) מקשינן אהא דשנינו בנדרים (כח, א) דנודרים לחרמים ולמוכסים, דהא אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, ולא מוקמינן לה בממשלה ללא מלך, וכמש"כ תוס' (ע"ז י, ב) דברומי נשבעו שלא יהיה להם מלך אלא ממשלה של שלש מאות יועצים וכו'.

הטלת מס על ת"ח

אך הוסיף דמ"מ אנו צריכים למודעי, דהא קי"ל (ב"ב ח, א) דת"ח פטורים מליתן כרגא, ואסור להטיל מס עליהם. וכן כתב בשו"ע (יו"ד רמג, ב) דתלמידי חכמים פטורים מכל מיני מסים, בין ממסים הקצובים על כל בני העיר, בין ממסים שקצובים על כל איש ואיש בפני עצמו, בין ממסים קבועים בין שאינם קבועים וכו'.

הפקר ב"ד

ובדבר אברהם (שם) כתב לדון דלדעת רבנו יונה יסוד דינא דמלכותא הוי מדין הפקר ב"ד הפקר, דהנה איתא בגיטין (י, ב) כל השטרות העולים בערכאות וכו' כשרים חוץ מגיטי נשים וכו', קא פסיק ותני לא שנא מכר לא שנא מתנה.

בשלמא מכר מכי יהיב זוזי קמייהו הוא דקנה, ושטרא ראיא בעלמא היא וכו', אלא מתנה במאי קא קני לאו בהאי שטרא והאי שטרא חספא בעלמא הוא. אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, ואיבע"א תני חוץ מכגיטי נשים.

וכתב הרשב"א וז"ל ואיכא מ"ד דתרי לישני פליגי אהדדי דלשמואל שטר מתנה העולה בערכאות קני, ול"ב לא קני, ואפילו היכא דאיכא הרמנא דמלכא. ואיכא מאן דמפרש דלא פליגי אלא דשמואל היכא דאיכא הרמנא דמלכא, ופירוקא בתרא היכא דליכא הרמנא דמלכא. וזה נראה עיקר דהא קיי"ל בעלמא דינא דמלכותא דינא וכו'.

עוד הביא בסמוך דברי הרבנו יונה (ב"ב נד, ב) וז"ל דה"ק תני חוץ מכגיטי נשים ולא מועיל דינא דמלכותא, לפי שאין המלך מפקיע ממון ישראל אצל חבריו, הלכך אעפ"י שעשה ישראל שטר לחברו בערכאות וכו', לא הופקעה השדה מן המוכר על אותו שטר כל זמן שלא באו בערכאות. והא דקאמר שמואל טעמא משום דינא דמלכותא דינא חידושו שאין המוכר יכול לחזור בו עוד שכבר הופקעה ממנו השדה בדינא דמלכותא, וכשיחזיק בו הלה יזכה ולא בשטר עצמו זוכה בה, עכ"ל.

אלא בדב"א כתב דדברי הר"י ז"ל תמוהים טובא, דכיון דשמואל לא ס"ל כלישנא בתרא אלא דאפילו בדלא באו לדון בערכאות נמי איכא דינא דמלכותא, א"כ מאי קשיא ליה תו בדשמואל ודחיק נפשיה למימר דחידושו דשמואל הוא רק שאין המוכר יכול לחזור בו, הלא פשוט דקני בשטרא משום דדינא דמלכותא דינא.

ועוד, מאי האי דקאמר שכבר הופקעה ממנו השדה בדינא דמלכותא, וכשיחזיק בו הלה יזכה ולא בשטר עצמו זוכה בה, ובסכינא חריפא מפסיק לה להפקעה מן המוכר לחודא וזכיית הקונה לחודא לענין דינא דמלכותא, הא ממ"ג, אי אהני דינא דמלכותא אהפקעה אמאי לא יהני אף אזכיה.

ולכן ביאר בדב"א דדעת הרבנו יונה דהא דדינא דמלכותא דינא מהני בדברים שבין אדם לחברו, ידעינן לה מההוא קרא דילפינן מיניה (גיטין לו, ב) הפקר ב"ד הפקר, מקרא דוכל אשר לא יבא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו. וס"ל דלא נאמרה הלכה זו על ב"ד של ישראל בתור ב"ד אלא בתור שררה וממשלה, שהרי שרים וזקנים כתיבי בקרא.

והוכיח כן מדברי הגמ' בסנהדרין (ה, א) דהא דהפקר ב"ד הפקר הוא מכח שררה שניתנה להם, ואין זה כח שניתן לב"ד ככח הוראה.

והא דכתב הרמב"ם (מלכים ג, ח) גבי מלך דיש לו לאסור ולהכות בשוטיין לכבודו, אך לא יפקיר ממון ואם הפקיר הרי זה גזל. דמשמע דכח ההפקר ניתן לב"ד דווקא, ולא לבעלי שררה כמלך. י"ל דכל זה דווקא לכבודו ולצורך עצמו דאיירי ביה, ולמד זאת מהא דנענש אחאב על שדה נבות.

וכן כתבו התוס' (סנהדרין כ, ב) לפרש דהא דנענש אחאב, משום דפרשת המלך כתיב יקח ונתן לעבדיו דמשמע למעוטי לצורך עצמו. וכן מטו דברי הרמב"ם (ד, ו) שכתב וז"ל ולוקח השדות והזיתים והכרמים לעבדיו וכו' ונתן דמיהן, [וכתב הרדב"ז דאין זה מותר אלא לתת לעבדיו ובשעת מלחמה, אך לקחת לעצמו לא], אבל להפקיר לצורך בתור ב"ד בוודאי דיכול, ועיקר הדבר תלוי בשררה כמשנ"ת.

ומעתה אי נימא דהפקר ב"ד מהני מכח שררה, ניחא הא דכתב רבינו יונה דלאו דווקא על ב"ד של ישראל נאמרה הלכה זו, אלא על כל שררה וממשלה בביתה שהיא השולטת בכל אשר לנתיניה, וזהו יסוד דינא דמלכותא אף בדברים שבין אדם לחברו כמו קנינים וכדומה.

וכתב הדב"א דס"ל לרבנו יונה כדעת התוס' (גיטין סד כפי שביארוהו האחרונים) דמקרא דיחרם כל רכושו לא ילפינן אלא הפקעה מרשות בעלים אך לא הקנאה לרשות זוכה, ולא יפה כח ב"ד להקנות בלא קנין ולעשות שאינו קונה כקונה. ומשו"ה דינא דמלכותא נמי מהני להפקיע מרשות הבעלים הראשונים, אך לא להקנות לשאינו קונה.

וכן נראה דמדוקדק בלשון הרמב"ם (גזלה ה, יג) וז"ל וכן מלך שכעס על אחד מעבדיו וכו' ולקח שדהו או חצרו אינה גזל ומותר להנות בה, והלוקחה מן המלך הרי היא שלו וכו' שזה דין המלכים וכו', והרי המלך הפקיע שעבודן ונעשית חצר זו או שדה זו כהפקר וכל הקונה אותה מן המלך זכה בה, עכ"ל.

והביא דמצא מפורש ברבינו יונה (ב"ב נד, ב) כדבריו כתב וז"ל **שלא הוזכר דינא דמלכותא אלא להפקעה, שהנכסים מופקעין מבעליהם בדיני המלך, וכענין הפקר ב"ד הפקר, ומי שיורד בהם במצות המלך זוכה בהם בחזקה, אבל כל זמן שלא החזיק בהם לא זכה בהן, עכ"ל.**

אמנם מדקדוק לשונו נראה כי ההשוואה ביניהם היא, דבתרומיהו אין כח אלא להפקיע ולא להקנות, וכבר דנו בדברי הרשב"א (גיטין לו, ב) דמשמע דהדבר תלוי מהיכן ילפינן האי הלכתא דהפקר ב"ד הפקר, דאי ילפינן לה מקרא דיחרם כל רכושו, אם כן כל זה אינו אלא להפקיע ולא להקנות, אך אי ילפינן לה מהא דהאבות מנחילים אף ראשים מנחילים, אם כן מן הראוי דיש להם אף כח הקנאה, ויש להרחיב בזה רבות, אך אכמ"ל.

דיני ערכאות

ובב"י (חו"מ, כו) הביא בשם הרשב"א (בתשובה ג, קט) שכתב וז"ל לענין דינא דמלכותא דינא, דע שלא אמרו אלא במאי דאיכא הורמנא דמלכא ובדברים שהם מדיני המלכות, כי כמו שיש לנו משפטי מלוכה כמו שאמר שמואל לישראל (שמואל א, ח, י - יא) כך בשאר האומות דינים ידועים יש למלכות, ועליהם אמרו דדיניהם דין. אבל דינים שדנים בערכאות אין אלו ממשפטי המלוכה, אלא הערכאות דנין לעצמם כמו שימצאו בספרי הדיינים, שאם אי אתה אומר כן בטלת חס ושלום דיני ישראל, עכ"ל.

היכא דדינא דמלכותא דינא סותר לדיני התורה

ובש"ך (חו"מ עג, לט) האריך רבות בגדר דינא דמלכותא דינא, וכתב דמש"כ הרמ"א (עג, יד) די"א דבמקום דהמנהג הוא דהמלוה לעכו"ם על המשכון לא יוכל למוכרו בפחות משנה, דנים כך אף בישראל המלוה את חברו על המשכון, דאזלינן ביה בתר המנהג.

וכתב דדברי הרמ"א דברי תימה הם, דהא כיון דעל פי דין תורה ניתן למוכרו אחר ל' יום, כיצד ניתן ללמוד מדיני נכרים לבטל דין תורה, ח"ו לא תהא כזאת בישראל. ולא מיבעיא להני פוסקים דס"ל דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדברים שהם לצורך הנאת המלך, ולא בין איש לחברו. וכן הסכים בשלטי גבורים (בחזקת הבתים סוף דף קפט) וז"ל, ונראה בעיני שלא נאמר דינא דמלכותא דינא אלא בדברים שהמלך גוזר להנאתו כגון המכסים והמסיות וכיוצא בהן, אבל בדברים שבין אדם לחברו אין לנו לדון אלא על פי תורתנו, כמבואר בקונטרס הראיות. אלא אפילו לשאר פוסקים דסוברים דאמרינן דינא דמלכותא בכל דבר, היינו דווקא מה שאינו נגד דין תורתנו אלא שאינו מפורש אצלינו, אבל לדון בדיני הגויים בכל דבר נגד תורתנו, חלילה, ודאי לא יעשה כן בישראל, עכ"ל.

ובמרדכי (בפרק הגזול ומאכיל רמז קנד) כתב אודות אדם שמשכן ספרים אצל חברו ומכרם כעבור שנה ותבעו חברו לדין, ופסק ר"י ב"ר פרץ דאין עליו כלום משום דינא דמלכותא וכו'.

וכתב הש"ך דהיינו משום דלא מצינו דאינו יכול למוכרו אחר שנה בלא תביעה, ואדרבה מש"ס דילן (ב"מ סח, א) יש להוכיח להיפך, דאמרינן סתם משכונא שתא אפילו בקרקע וכל שכן במטלטלין, ואם כן אין המלוה זקוק לשומרו למעלה משנה, והלכך פסק דאזלינן ביה בתר דינא דמלכותא כיון דאין הדין מפורש אצלינו. לעומת זאת בנ"ד הלא מיירי דהמלוה מעוניין למכור את המשכון ולגבות חובו כעת, ואם כן כיון דקיי"ל (ב"מ קיג, א, וחו"מ שם) דבידו למוכרו אחר ל' יום, אם כן היאך נילף מדיני נכרים להכחיש דיני ישראל חלילה.

דינא דמלכותא דינא בירושה

והנה הרשב"א (בשו"ת ו, רנד, הביאו הב"י סו"ס כו) כתב אודות אדם שנשא אשה במקום שדנין בדיני נכרים דאין הבעל יורש את אשתו, דאעפ"כ יורש את אשתו, דלא שייך בזה דינא דמלכותא כלל, דא"כ עקרת כל דיני התורה השלימה. וז"ל אבל ללמוד מזה לילך בדרכי הגויים ומשפטיהם ח"ו לעם קדוש לנהוג ככה. וכ"ש אם עתה יוסיפו לחטא לעקור נחלת האב על הבנים וסומך על משענת קנה הרצוץ הזה ועושה אלה מפיל חומות התורה ועוקר שרש וענף והתורה מידו תבקש ומרבה הונו בזה בפועל כפיו נוקש. ואומר אני שכל הסומך בזה לומר שמותר משום דינא דמלכותא טועה וגזלן הוא וגזלה ישיב. ואם נאמר כן בטלה ירושת בנו הבכור דכל הנחלות ותירש הבת עם הבנים. ובכלל עוקר כל דיני התורה השלמה, ומה לנו לספרי הקודש המקודשים שחברו לנו רבי ואחריו רבינא ורב אשי, ילמדו את בניהם דיני הגויים ויבנו להם במות טלואות בבית מדרסי הגויים, חלילה לא תהיה כזאת בישראל, ח"ו שמא תחגור התורה עליה שק, עכ"ל.

וכן מבואר במהרי"ק (קפז) וז"ל, ואשר נסתפקת אם יש לדון על שטר גוים בדיני גוים באותו שטר או לא, כגון לענין יד בעל השטר על התחזונה שכתבת שדיניהם בהפך, לענ"ד נראה דבר פשוט שאין בטענה זו ממש, דאע"ג דקיימא לן דינא דמלכותא דינא, ואפילו למאן דאמר דינא דמלכותא דינא בכל דברים, היינו דווקא לענין ארנוניות ומנהגות של משפטי המלכים, אבל דין שבין אדם לחברו פשיטא ופשיטא דלא, דא"כ בטלת כל דיני תורה ח"ו, עכ"ל.

וכתב הש"ך דהנה הרמ"א כתב להלן (שסט) בזה"ל הנושא אשה במקום שדנין בדיני גוים ומתה אשתו, אין יכולים יורשיה לומר כל הנושא אשה על דעת המנהג הוא נושא ונדון הדבר בדיני גוים דאם מתה לא יורשה בעלה, וליכא בזה משום דינא דמלכותא, דלא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה, אבל לא שידונו בדיני גוים, דאם כן בטלת כל דיני ישראל, עכ"ל.

ומבואר בדבריו דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדבר שיש בו **תקנת בני המדינה**. ולפ"ז כתב הש"ך דאפשר ליישב קצת דבריו, דהא דאינו יכול למכור משכון בפחות משנה הוא לתקנת בני המדינה.

אכן תמה הש"ך על דבריו דלקמן דהיכן מצא דכל שיש בדבר תקנת בני המדינה אמרינן גביה דינא דמלכותא דינא אף כנגד דין תורה, הלא הרשב"א בשו"ת [שזהו מקור הלכה זו דהנושא אשה וכו'] לא הזכיר כלל בדבריו אלא טענה דחלילה לדון בדין גויים כנגד דין תורתנו, ומשמע דיש בטענה זו למאן אף בכל דבר שיש בו תקנת בני המדינה. ועוד דמי מפסי, הא נמצא שבכל דיניהם יתכן דאיכא בהו תקנת בני המדינה.

ואם באנו ליישב דברי הר"ב צ"ל דהכי קאמר דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או דהוא תקנת בני המדינה, וכל זה דווקא בדינים שאינם מפורשים בדיני ישראל, אך לא שידונו בדיני גוים נגד תורתנו וכו'.

וכן תיקן וביאר בעיר שושן להדיא (להלן סו"ס שסט) וז"ל לא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש לו הנאה למלך, או שהוא לתיקון בני מדינתו בעניני משא ומתן שביניהם, אבל שאר דינים דיני תורה המפורסמים בינינו, כגון שהם מכשירים עד אחד ואפילו הוא קרוב או פסול, וכיוצא בדברים אלו דינים פרטיים שבין ישראל לחברו, פשיטא שלא נדין בהם כמותם, דאל"כ בטלו ח"ו כל דיני תורה מישראל, וכן הנושא אשה במקום שדנין דיני גוים ומתה, אין יכולים יורשיה לומר כל הנושא אשה על דעת המנהג הוא נושא, דהא פשוט בינינו דהבעל יורש את אשתו וכו', עכ"ד הש"ך.

יאוש ושינוי רשות

והנה כתב הרמ"א (חו"מ שנו, ז) וז"ל דהכי נהיגי עכשיו להחזיר כל גניבה אפילו לאחר יאוש ושינוי רשות מכח דינא דמלכותא, עכ"ל.

וכבר תמה עליו הש"ך (י) ממה שהרחיב להוכיח באריכות לעיל דלא אמרינן דינא דמלכותא בדבר שהוא נגד דין תורתנו. וכתב לבאר דדיינין בלישנא דהכי נהיגי עכשיו, כלומר דאף בישראל נהיגי כן, ובתורתנו הדשן (שט) א"ש טפי דכתב דהכי דייני עתה וכו', ואע"ג דמנהג גרוע שהוא נגד דין תורה לא אזלינן בתריה, י"ל דהאי מנהג הוא שנתקן כך, ופשיטא דיש ביד הדור לתקן תקנות. ועוד דגם בדינא דמלכותא הוא כן. אלא שמלשון הרמ"א נראה דאף הכא איתא לדינא דמלכותא דינא.

עוד כתב הרמ"א (חו"מ רנט, ז) דאמנם קיי"ל דהמציל מן הארי ומן הדוב וזוטו של ים ושלוליתו של נהר הרי אלו שלו, מ"מ אם גזר המלך או ב"ד דהמוצא חייב להחזיר, הרי הוא מחוייב בכך מכח דינא דמלכותא או הפקר ב"ד הפקר.

הרי לן דדינא דמלכותא דינא אמרינן אף כאשר הדבר נגד דין התורה. אולם בקצוה"ח (רנט, ג) כתב דאין עיקר הטעם בזה מלתא דדינא דמלכותא דינא, אלא משום לפנים משורת הדין כמש"כ בסעיף ה, וצ"ע.

חוקי תנועה וכדומה

והנה יש לדון האם ישנה חובה לציית לחוקי התנועה, אותם שקבעה המדינה, מכח דינא דמלכותא דינא, ולכן יהיה אסור לעבור ברמזור אדום אף היכא דאין הדבר כרוך בסכנה, כגון באישון ליל וכדומה. וכן יהיה אסור לעבור את המהירות המותרת על פי החוק מה"ט.

ולכאורה לפמש"כ הרמב"ן הנ"ל דלא אמרו דינא דמלכותא דינא אלא בדברים הנוגעים לדיני המלך, א"כ ברור דסברא זו אינה שייכת לגבי עבירות תנועה. וכמשמעות לשון הרשב"ם הנ"ל וז"ל ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם, עכ"ל.

וכן מבואר בדברי הריטב"א (נדרים כח, א) וז"ל והיינו הדין שהוא עפ"י חוקי המלכות הקבועים עליהם, שהוא וכל אשר לפניו הנהיגו הדברים והם כתובים בדברי הימים ובחוקי המלכים, אבל מה שהגמון עושה לפי שעה הן על יחיד הן על רבים, או שגזור חדש על הגמוניא שלו שלא נהגו בימי האבות לקיים העם, חמסנותא היא ולא דינא, ואין דנין באותו הדין, עכ"ל.

אולם להני ראשונים דנקטו דבעצם אף בירושה אמרינן כן מלבד היכא דהוא נגד דיני התורה, משמע דלא בעינן דווקא דינים הנוגעים לעניני המלכות, א"כ אפשר דאף בענינים דעלמא נימא כן, והיות וחוקי התנועה אינם נוגדים לדיני התורה, אלא אדרבה מסתבר כי אף ב"ד היו מחוקקים בענינים אלו, שפיר שייך גביה דינא דמלכותא.

וביותר, שהרי כתב הרמ"א (חו"מ שסט, יא) דלא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה, ולכאורה אין לך תקנת בני המדינה גדולה מזו, שהרי יש בדבר הצלת נפשות ממש, וצ"ע לדינא.

ומסופר כי הגר"מ פיינשטיין זצ"ל והגר"י קמינצקי זצ"ל נשאלו האם מותר לנסוע מהמהירות המותרת על פי החוק, ויש מהם שאמר כי הדבר אסור מדין ונשמרתם, ויש מהם שאמר כי הדבר אסור משום דדינא דמלכותא דינא.

חניה במקום האסור עפ"י חוק

כמו כן יש לדון לאור הנ"ל האם מותר להנות במקום האסור בחניה עפ"י חוקי המדינה.

ובמשנה הלכות (ד, רכו) הסיק כי מלבד מה שעוברים בזה אדינא דמלכותא דינא, יש בדבר אף גזל הרבים, שהרי הרחוב שייך לכל העולם, והרי הוא גזול מהם. ופלא שהעולם אינם נוהרים בזה, שהרי קשה גזל הרבים.

וראיה ברורה לזה, דהנה כתב הרמ"א (או"ח תרלז, ג בשם ההגהות אשר"י והאו"ז) דאסור לבנות סוכה בקרקע של רבים. וכתב המג"א וצ"ע שנהגו קצת לעשות סוכה ברשות הרבים, וא"כ סוכה גזולה היא, וא"ל דבני העיר מוחלין להן, דהא ברה"ר יש לכל העולם חלק בהם. ואת"ל דכל ישראל מוחלין, מ"מ הרי יש לעכו"ם חלק בהם. ונדחק לישב עפ"י לשון רש"י (סוכה ל, א) דמעכו"ם שרי, ואע"ג דקיי"ל דגזל עכו"ם אסור, מ"מ לא מיקרי מצוה הבאה בעבירה.

ומעתה נראה פשוט דבנדון דידן הדבר אסור, דהא ליכא למימר הכא דכל ישראל מוחלין, דבשלמא לענין סוכה בכדי לקיים מצות סוכה שפיר אמרינן דכל ישראל מוחלין, או משום דישאל ערבים זה לזה וניחא ליה דליעבד מצוה, או משום הפקר ב"ד הפקר דכופין את כולם לכך. אך הכא מאן לימא לן דיעמיד את רכבו ברה"ר ויגזול בכך את הרבים, ובפרט שלפעמים מתנגדים אנשי העיר על כך שמחנים את רכבם סמוך לבתיהם ומצערים אותם, וא"כ יש בדבר גזל הרבים. וצ"ע טובא על מה סומכים שומרי התורה להחנות את רכבם כנגד החוק, עכ"ד.

אכן סברא זו אינה אמורה אלא כאשר חונה במקומות המפריעים לאנשים, אך אם אין בכך הפרעה כלל יתכן דיש להתיר זאת.